

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ СОФІЇ РУСОВОЇ

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») зазначається, що одним із головних шляхів поліпшення виховання підростаючого покоління є реформування змісту виховання, наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу.

Видатним представником української культури, педагогіки, автором концепції національного виховання, нових підручників для школи була Софія Федорівна Русова. У 1917 році, працюючи в секретаріаті освіти України, вона брала активну участь у творенні національної системи освіти і вважала, що наша школа повинна будуватися на національному ґрунті і в такій школі має працювати національно свідомий вчитель-вихователь.

В незалежній Україні творчо використовуються здобутки і традиції вітчизняної педагогіки, створюється новітня цілісна національна система освіти – від дошкільної до вищої і післядипломної. В цьому відношенні активно досліджується педагогічна діяльність видатних педагогів України, в тому числі і творчість С. Русової (І. Зайченко, М. Євтух, І. Пінчук, О. Сухомлинська, Є. Коваленко та інші).

Виступаючи на Міжнародній конференції у Празі у 1927 році, С. Русова підкреслювала: «Необхідно, щоб школа кожного народу була вільною і національною. Необхідно створювати умови для вільного розвитку всіх материнських мов, так як кожна національна культура є складовою культурної традиції» [2]. Дослідники вважають, що за обсягом і рівнем просвітянської роботи С. Русова стоїть на одному щаблі з Оленою Пчілкою і Христиною Алчевською, а за силою і пристрасністю, з якими звучало її слово на захист української культури, духовності, рідної мови С. Русову можна зрівняти з Лесею Українкою.

Епіграфом для викладу соціально-педагогічних ідей Софії Федорівни можуть стати віршовані рядки Т. Шевченка:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині
Однаковісінько мені.
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену збудять...
Ох, не однаково мені.

Софія Федорівна Русова (Ліндфорс) народилася 18 лютого 1856 р. в с. Олешня на Чернігівщині. Батько Федір Ліндфорс був шведського походження, а мати Анна Жерве – французького. Мати померла, коли Софії було 4 роки, ще трохи пізніше померли брат і сестра. До 10 років жила в Олешні з батьком і старшою сестрою. У 1866 р. вони переїхали до Києва, де Софія навчалася в Фундукліївській гімназії, яку закінчила з золотою медаллю у 1870 р. Через рік помер батько. Софія вирішила зайнятися педагогікою. Разом з сестрою Марією у 1871 р. відкрили у Києві перший Фребелівський дитячий садок. Він став осередком української національної культури, де вечорами збиралася українська інтелігенція М. Старицький, М. Лисенко, М. Драгоманов, О. Русов та ін.

Після одруження Софія і Олександр Русови здійснили у Празі безцензурне повне видання «Кобзаря» Т. Шевченка.

У творчій діяльності Русової з кінця ХІХ ст. можна умовно виділити чотири періоди: I період – кін. ХІХ ст. до 1905 р., II період – 1906–1916 рр., III період – 1917–1921 рр., IV період – 1921–1940 рр. (еміграція у Чехію). У теоретичній спадщині С. Русової є велика кількість книг та журнальних статей з педагогіки, історії освіти, порівняльної та соціальної педагогіки. У них систематизовано найкращі перлини світової педагогіки та знайшли місце глибокі роздуми і висновки видатної просвітительки про майбутню українську школу. Основна ідея і тема, що об'єднує більшу частину досліджень С. Русової, концепція національного виховання. Може саме тому, що вона була дочкою двох народів і виросла серед третього, українського, що споконвіків вирізнявся етнічною терпимістю і національним братолюбством, С. Русовій, як жодному педагогові світу, було притаманне гостре зацікавлення справами розбудови національного шкільництва. Вслід за К. Д. Ушинським, педагогічна система якого теж сформувалася під благодієвим впливом української народної ідеології та етнічної педагогіки, С. Русова твердо стояла на тому, що школа і виховання в ній можуть успішно здійснюватися за умови, коли ця школа, це виховання будуть національними, народними. Для реформування школи, на думку Софії Федорівни, мало її націоналізувати, ввести рідну мову, необхідно змінити весь її устрій, запровадити принципово інші цілі і принципи виховання, наповнити роботу новим змістом. Школа повинна бути активною, будуватися на принципі самодіяльності дітей. Вона має стати школою соціального виховання.

У своїх працях С. Русова детально проаналізувала принципи як індивідуалізації, так і соціалізації виховання. Індивідуалізацію називала першою вимогою справедливого виховання, яке повинно формувати індивідуальну моральну свідомість кожної дитини. Мета індивідуального виховання: дати широкий, вільний розвиток усім духовним силам дитини та її здібностям. Соціальне виховання розвиває в дитині ті особистісні риси дитини, які дадуть їй змогу стати найкращим громадянином. Стара школа

цілком ігнорувала об'єднання, учні виховувалися як окремі суб'єкти, підготовлені для якоїсь кар'єри або спеціальності. Лише поступова демократизація життя поставила перед школою, педагогами нове завдання: виховати громадянина, підготувати його до активної участі у соціально-політичному, культурному житті.

Кожну окрему людину С. Русова розглядала передусім як члена людського суспільства і тому є дуже важливим введення її в «кооперативні відносини з соціальним середовищем». Школа, на думку педагога, має стати тим осередком, де всі духовні моральні враження будуть перероблятися в свідомості дитини не тільки відповідно до її індивідуального складу, а й в значній мірі визначатися тією товариською атмосферою, яка складається з однолітками, і довірливими стосунками між учителями та учнями, учнівським самоврядуванням, загальною організацією навчально-виховного процесу.

Отже, суть соціального виховання в новій школі полягає у створенні наступних умов:

- 1) товариська атмосфера в школі, довірливі відносини між вчителями та учнями;
- 2) учнівське самоврядування;
- 3) заміна класу малочисленими рухливими групами;
- 4) реформа методів навчання (перехід від пасивних до активних);
- 5) заміна навчальних програм в середній школі [5].

Поряд зі школою держава, церква, клуби, кінотеатри та інші соціальні організації також повинні мати соціальний вплив на виховання дитини. Ідея виховання в колективі – одна з провідних у спадщині Русової. Колективне виховання має великий вплив на соціалізацію особистості. В основу колективного виховання педагог поклала суспільну мету і спільну діяльність, спрямовану на її досягнення. Важливими засобами згуртування дитячого колективу вважала гру та працю.

Софія Федорівна вважала, що соціальне виховання розпочинається з 4–5-ти років – дитсадки, школи, гральні майданчики. Діти до 5-ти р. не виявляють соціальних нахилів, вони індивідуалісти, навіть егоїсти. Але з розвитком мови у дитини пробуджується інтерес до товаришування, спочатку з іграшками, потім з друзями. Першою соціальною формою є гра. Потреба у ній залишається і в дорослих. Велике соціальне значення у вихованні має праця. Колективна праця дає вагоміші результати, ніж індивідуальна.

Крім самоврядування, поділу на групи, колективної праці та спільних ігор на соціалізацію світогляду учнів мають вплив самонавчання і програми шкільного навчання. З усіх наук на розвиток громадської свідомості найбільш впливає історія і географія. Вони викликають національну свідомість, розуміння міжнародних взаємовідносин. Крім цих звичайних наук, нові школи раціонально вводять такі науки, які потрібні

учням для кращого розуміння соціального життя і своєї ролі в ньому. Поряд із соціальним вихованням в дитячих садках, школах С. Русова приділяла увагу родинному вихованню і, зокрема, ролі матері. Вона вважала, що треба поширити освіту жінки на селі, щоб підняти свідомість жіноцтва та становище матері. Без неї і її ласки холодно й страшно було б жити. Ніяка школа, ніякі дитячі садки не дадуть дитині того добра, ласки й любові, не розбудять так в дітях почуття правди, як щире виховання свідомої матері. Якщо порівняти дітей, які виховуються з материнською любов'ю і ласкою, з тими, що в дитячих притулках, то останні ніколи не будуть такі веселі, урівноважені, як перші [4].

В колі педагогічних інтересів С. Русової перебували проблеми релігійного виховання, адже кожна дитина є одночасно дитиною Божою. В дусі християнського вчення нею розглядалося питання моральності. Для соціальної педагогіки важливою є стаття С. Русової «Деякі про дефективних дітей у школі». У ній вона визначила педагогічні підходи до хворих дітей, а також шляхи, як зробити їх життя повноцінним.

С. Русову турбували проблеми загальної освіти. Для оволодіння нею необхідно ширше використовувати народні бібліотеки, шкільні бібліотеки, читальні, недільні школи, систематичні курси, красзнавчі музеї, педагогічні курси для батьків тощо. Відданість соціальній педагогіці простежується в творчості С. Русової також при формулюванні нею мети виховання на основі глибокого аналізу ідей видатних педагогів минулого та передового досвіду зарубіжної педагогіки: допомогти вільній еволюції духовних і фізичних сил дитини і в кінцевому результаті сформувати гармонійно розвинену людину, тобто людину працездатну, соціально свідому, корисну для суспільства, з піднесеною любов'ю до рідного краю і з пошаною до інших народів.

С. Русова ввійшла в історію педагогічної думки як визначний теоретик дошкільного виховання дитини. Спочатку вона виступала однією з провідниць фребелівської системи виховання, яка була тоді поширена в Україні. Але глибше вивчивши цю систему, вона не погоджується з відірваністю її від життя. Тому у подальшій своїй діяльності звертається до системи М. Монтесорі, яка на той час була найпередовішою у дошкільному вихованні. Монтесорі звертає особливу увагу на гігієну, психофізіологічний розвиток, антропологічні дослідження дітей. Це експериментальна педагогіка у її пристосуванні до дошкільця. Вважаючи, що дитяча дошкільна установа має організовуватися на підвалинах сучасних досліджень, досягнень психології і педагогіки про закономірності та умови розвитку дитини, про найдоцільніші методи виховання, Русова вибудовує свою систему дошкільного виховання, наголошуючи на необхідності виховання дошкільнят на національному ґрунті.

У працях С. Русової значна увага приділена проблемам благодійності і моральності. Зрештою, в історію свого народу вона

ввійшла як великий філантроп, як людина, яка ніколи не стомлювалась надавати допомогу і підтримку жінкам, дітям, сиротам та іншим вразливим категоріям населення.

Оцінюючи внесок С. Русової у розвиток педагогічної думки, можна сказати, що її голос набуває особливого значення в часи кардинальних змін підходів до дитини, до самої освіти, виховання, що постали у зв'язку з побудовою нової України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. История социальной педагогики: Хрестоматия-учебн. : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под. ред. М. А. Галагузовой. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 544 с.
2. Коваленко Є., Пінчук І. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової. – Ніжин, 1998. – С. 85–88.
3. Мешко О. І., Янкович О. І., Мешко Г. М. Короткий виклад курсу «Історія зарубіжної школи і педагогіки» : навчально-методичний посібник. – Тернопіль : ТДПУ, 1998. – 82 с.
4. Русова С. Дошкільне виховання // Вибрані педагогічні твори. – К. : Освіта, 1996. – С. 34–184.
5. Русова С. Нова школа соціального виховання // Вибрані педагогічні твори у 2-х кн. – К. : Либідь, 1997. – К. 2. – С. 16–104.
6. Русова С. Соціальне виховання, його значення у громадському житті // Вибрані педагогічні твори у 2-х кн. – К. : Либідь, 1997. – К. 1. – С. 144–150.